

INTERNATIONAL JOURNAL OF POLITICAL STUDIES

ULUSLARARASI
POLİTİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

August 2018, Vol:4, Issue:2
e-ISSN: 2149-8539

Ağustos 2018, Cilt:4, Sayı 2
p-ISSN: 2528-9969

journal homepage: www.politikarastirmalar.org

TÜRKİYE’DE KAVRAM VE KURAM AÇMAZLARI: LAİKLİK ÜZERİNE BİR İNCELEME

THEORETICAL AND CONCEPTUAL DILEMMAS IN TURKEY: A STUDY ON LAICISM

Yusuf Çifci

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, y.cifci@alparslan.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 03 Ağustos 2018
Kabul 25 Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler:

Kavram Açmazı
Toplumsal Gerçeklik
Kavram Seti
Laiklik
Türkiye

© 2018 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Türkiye ve diğer Batı dışı toplumlardaki “kavram” açmazları, aslında kavramların ve kuramların kendi ereklerine hizmet etme özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bir kavram ve kuram-teori ya da paradigma, her bir incelemede gizli ya da açık olarak kendi zamanına ve mekânına işaret etmektedir. Bu durumda modernleşme sonucunda ortak olarak kullanılmaya başlanan Avrupa merkezli kuramlar, kavram açmazlarının temel nedeni olarak görülebilir. Nitekim her toplumun kendi toplumsal gerçekliğine dayanarak kavram ve anlam haritası oluşturması doğal bir kuraldır. Makalede bu kuralın ihlali “laiklik” kavramı örneğinde incelenmeye çalışılmıştır.

Makalenin amacı, genelde Batı dışı toplumların özelde ise Türkiye’nin kavram açmazlarını tespit etmek, özgün kavram ve kuram ihtiyacına dikkat çekmek ve yeni kavram setleri oluşturmanın gerekliliğini gündeme getirmektir.

ARTICLE INFO

Received 03 August 2018
Accepted 25 August 2018

Keywords:

Conceptual Dilemma
Theoretical Dilemma
Concept Folder
Laicism
Turkey

© 2018 PESA All rights reserved

ABSTRACT

The conceptual dilemmas, in Turkey and in the other non-Western societies, are due to the characteristics those the concepts and theories actually serve for their own goals. Because a concept and hypothesis-theory or paradigm, hiddenly or clearly point to its own time and place in every study. In this circumstances, the Eurocentric models, which have been started to commonly use as a result of modernisation, can be seen as the basic reason of conceptual dilemmas. Thus, it is the natural rule that every society creates concept and meaning map based on its own social reality. In the essay, the infringement of this rule is tried to analyze in the case of the notion of laicism.

The aim of the essay, is to determine the conceptual dilemmas of the non-Western societies in general and especially the conceptual dilemmas of Turkey and, is to point out the need of original concept and original theory and is to bring forward the necessity of forming new concept folders.

Giriş

Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler ile uğraşanlar için kuram, teori ve paradigmlar aynı çizgide önem taşımaktadır. Ancak Fen bilimleri ile uğraşan bir bilim insanı için deney tüpü ve diğer araç ve gereçlerin yerine Sosyal Bilimlerde “kavram” lar kullanılmaktadır (Türköne, 2007:IX). Fen Bilimlerinde değişmeyen ya da bütün dünya toplumlarınca ortak kullanılan deney tüpleri, Sosyal Bilimlerde yerini değişen-dönüşen-farklılaşan kavramlara bırakmaktadır. Bu bağlamda adından da anlaşıldığı gibi nesnelerin zihindeki yalın ve umumi tasavvuru anlamına gelen “kavramlar” (Kök, 1985:670) Sosyal Bilimlerde¹ yapılacak her türlü incelemede başat rolü oynamaktadır.

Modernizmle beraber klasik haline gelen dönemlendirmeler bilindiği gibi bilginin dönemlendirilmesini de beraberinde getirmiştir.² Modern dönem, modern öncesi-geleneksel dönem ve post modern dönem (Sarup, 2010:183-190), bu dönemlendirmelerden bazılarıdır. Bu anlamda modern dönem sonrasında “felsefe-sosyoloji-siyaset-yönetim-edebiyat-vd.” bilim alanlarında, diğer toplumlara sirayet eden ve kendi (Batı merkezli) bilim algısını dayatan ve de sürekli büyüyen bir kara delikten³ bahsedilebilir. Nitekim modern dönemde tüm disiplinlerde “kuram-teori-paradigma” olarak Batı merkezli bir düşünce dünyasının hâkimiyeti söz konusudur⁴ (Latouche, 1993).

¹ Bilim olarak sosyal bilimlerin modern olanla beraber ortaya çıktığı kabul edilen bir gerçektir (Kızılcılık, 2004:1). Ancak trajikomik olan “modern olan” ile doğduğu öne sürülen “Sosyal Bilim” algısının yine Batı merkezli olmasıdır. Diğer bir ifade ile modern olan “kara delik” 19. yüzyılda bulunmuş ve dünyadaki “sosyal” algıyı kendi içine doğru çekmeye başlamıştır. Nitekim 19. yüzyılda ortaya çıktığı ifade edilen Sosyal Bilimlerin, Batı Sosyal Bilimleri olduğu açıkça ifade edilmelidir. Çünkü merkezi olarak Batı Sosyal Bilimlerindeki “pozitivizm” olgusunun tam da bu zaman aralığında kendisini “Modern Bilimin Tanrısı” (Çiğdem, 1997:3) olarak ilan ettiği bilinmektedir. Bu makalenin temel amacı “modern olan”ın idettiği “gerçeklik” algısına alternatif olarak geleneksel olana işaret etmek olduğu için; sosyal bilimin 19. yüzyıl bilimi olduğu gerçeği de makalenin başında belirtilen açmazlardan bir tanesi olarak görülebilir.

² Bu dönemlendirmeye ek olarak modernleşmeyle değişenler başlığı altında en çok ifade edilen tez, geleneksel insana dinin, modern insana ise aklın ve tekniğin yol gösterdiği şeklindedir (Oktay, 2009:242-243). Ancak bu durumun da beşeri bilimleri, makalede vurgulanan modern olanın kara deliğine doğru biraz daha yaklaştırdığı ayrıca ifade edilmelidir. Nitekim “bilgi”nin dönemlendirilmesinin sürekli “son dönem” bilgisine işaret edeceğinden, bu ön kabulün de, modern olanın lehine geliştiği ileri sürülebilir.

³ Burada “kara delik” olarak “Avrupa merkezli” (Amin, 2007:111) olanın bütün bilim disiplinlerinde merkeze alındığı ve bütün bilim disiplinlerinde “Avrupa merkezli” kuram-paradigma-teori ile yine Avrupa merkezli kavramların üretildiği ya da bu kavramların tercüme edilmesi ile ontolojik olarak Avrupa merkezli olana koşulsuz mensubiyetin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Modernizmden sonra bütün bilim disiplinlerinde “Avrupa merkezli” olanın taklit edildiği ve bu bağlamda “Avrupa merkezli” gözlükler ile bilim yapılmaya çalışıldığı ve kuramsal, paradigmatik ve de teorik olarak Avrupa merkezli olan bağlamında incelemelerin sürdürüldüğü söylenebilir.

⁴ Makalenin amacı özcü varsayımları reddetmek ya da onlara karşı yeni bir “öz” sunmak veyahut da oksidental bir tavır takınarak sadece modern olanı eleştirmek değildir. Amaç, “toplumsal gerçeklik” ve fenomenler-olgular arası ilişkilerden yola çıkarak kavramların ve “kuram-paradigma-teori” lerin açmazlarına dikkat çekmektir.

Batı hâkimiyetinde devam eden “kuram-teori-paradigma” merkezli kavram üretimi, bütün dünya toplumlarında benzer sıkıntılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Şey”ler, anlamlandırılırken kullanılan Batı merkezli bu “kuram-paradigma-teori” ler kavramları da “modern olan”ın kara deliğine doğru çekmektedir ya da yerine kendi söz dizininden kavramlar üretmektedir. Bu minvalde, bilginin üretilmesinde merkeze alınan Batı merkezli “kuram-teori-paradigma”ların üstünlüğünün, genelde bütün dünyada özelde ise Türkiye’de kanıksandığı söylenebilir. Çünkü her yerde olduğu gibi Türkiye’de de Batı merkezli “kuram-teori-paradigma”ların merceğinden bilimsel incelemeler yapılmıştır ve halen de yapılmaya devam edilmektedir.⁵

“Kuramları yaratanlar, gündemi kontrol edenlerdir” ifadesinden (Aydınlı ve Mathews, 2008:163) yola çıkılarak; bu makalede öncelikle “kavram”ların anlamlandırılmaları incelenecek daha sonra “kuram-teori-paradigma”ların anlamlandırılmalarına değinilecek ve nihayetinde ise; Batı merkezli bilim anlayışının açmazları, Türkiye’deki “laiklik” kavramının anlamlandırılması ekseninde okunmaya çalışılacaktır. Makalenin amacı ise; kavramların filizlendikleri zaman ve mekânda bir ağırlığa sahip olduklarını belirtmek (Koselleck, 2009) ve zamanından ve mekânından koparıldığında aynı kavramların diğer zaman ve mekânlar için aynı ağırlığı çekemediklerini gösterebilmektir. Nitekim Türkiye’de modern Cumhuriyet içinde bu gibi pek çok kavram olmasına rağmen “laiklik” kavramının buna en iyi örneği teşkil edeceği düşünülmektedir.

I. KAVRAM ANLAMLANDIRMALARI

Kavram nedir? Kavramlar nasıl anlamlandırılmaktadır? Kavramlar anlamlandırılırken ilgili toplumun toplumsal “gerçekliği-hakikati-otantisitesi” göz ardı edilebilir mi? Bir toplumun toplumsal gerçekliğinin özünde mevcut olmayan bir kavramın, o toplumun incelenmesinde ya da nitelendirilmesinde kullanılması ne gibi sonuçlar ortaya çıkarabilir? Kavramlar hakkında bu

⁵ Bilimde özgünlük anlayışının modern dönemde büyük bir değişikliğe uğradığı ifade edilmelidir. Modern dönem öncesinde özgünlüğü kendi karakteri içerisinde arayan bilim düşüncesinin modern dönem sonrasında yerini taklide, temdide ya da tercüme bıraktığı açıkça dile getirilebilir. Tüm dünya toplumlarının “aynı”lığı üzerinden hareket eden yeni bilim anlayışının kendi içinde sürekli kendini tekrar eden kısır bir döngü içerisine girdiği söylenebilir. Türkiye örneğine bakıldığında bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Batı merkezli filozofların ürettikleri “kuram-paradigma-teori” merkezinde yapılan sosyal bilimler incelemeleri ya da yüksek lisans ve doktora tezleri bu durum için en bariz örneği oluşturmaktadır. Tercüme üzerinden ilerleyen bilim anlayışında “gösteren-gösterilen” ilişkisindeki bağıntı trajikomik bir hal almaktadır. Bu doğrultuda Ahmet Buran’ın şu sözleri kayda değerdir: “Kavram aktarmasını teknik bir ifadeyle şöyle anlatmak mümkündür. Dil göstergelerinin iki yanı vardır. Bunlardan biri gösteren diğeri ise gösterilendir. Gösteren daha çok ses ya da yazı ile temsil edilir. Gösterilen ise gösterenin karşıladığı, temsil ettiği şeydir. Kavram tercümelerinde biz sadece gösterileni kaynak dilden alıyoruz, göstereni ise kendi dilimizin unsurlarıyla karşılıyoruz. Bu tür aktarımlardaki yabancılik dışarıdan fark edilemediği için, adeta bedeni bizden ruhu başkasından karma bir yapı ortaya çıkmaktadır.” (Buran, 2018:1-3)

gibi sorular sorulabilir. Ancak bu konu hakkındaki en kilit soru, kavramın “dil” çemberi içerisindeki konumu ile ilgilidir.

“Kavram” kelimesi, “kav-ır” kökeninden gelmektedir. “Kavram” kelimesi, Türkçe bir kelimedir ve 8. ve 11. yüzyıl Orta Asya Yazı Türkçesi’nde ilk kullanımına rastlanılmaktadır. Kelimenin Osmanlı Türkçesi’ndeki karşılığı ise, mefhum olarak kullanılmakta ise de; Osmanlı Türkçesi’ne Arapça’dan geçmiş olan “fehva” anlam, kavram, mefhum manalarına gelmektedir. (Parlatır, 2006:445) Diğer taraftan “kavram”a farklı alanlarda farklı anlamların verildiği görülmektedir. Örneğin; sosyolojik olarak kavram, sosyal bilimcilerin toplumsal fenomenleri analiz etmek ve bu fenomenleri açıklayarak onlara anlam yüklemek amacıyla başvurdukları araçlardır (Marshall, 2009:395). Felsefi olarak kavram ise, bir sözcüğe yüklenmiş ve o sözcükte toplanmış bilgiyi ifade eder (Cevizci, 2005:988). Diğer taraftan Eğitim Bilimi’nde kavram, kapsamı ya da içeriği bir im ya da sözle adlandırılarak anlam kazandırılan soyut düşüncedir (TÜBA, 2011:687).

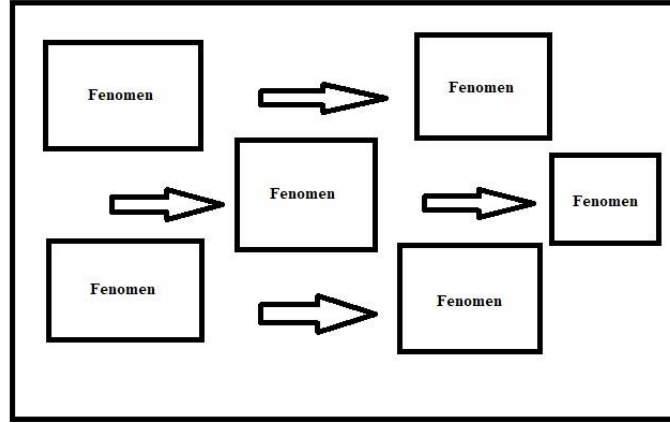
Görüldüğü gibi; “kavram”ın çok farklı anlamlandırılmaları yapılmaktadır. Ancak hepsinde ortak olan şey, “fenomen”dir. Bütün kavram tanımlamalarında kavramlar, dünyada duyular aracılığıyla algılanan “görünüş” olarak fenomenlerin (Cevizci, 2005:698-699) zihnimizdeki göstereni şeklinde sunulmaktadır. Ancak burada özellikle ifade edilmesi gereken fenomenlerin ve fenomenler arası ilişkilerin zaman ve mekândan bağımsız olarak düşünülemezliğidir.⁶ Çünkü fenomenler arası ilişkiler ve bu ilişkilerin algılanması farklı yerlerde ve farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde tezahür etmektedir.⁷

⁶ Burada “bağlam” sözcüğünü telaffuz etmek tam da yerinde gibi görünmektedir. Çünkü kavramlar, zaman ve mekân olarak filizlendikleri toplumsal gerçekliğe bağlıdır. Bu doğrultuda şu ifadeler durumun anlaşılmasına katkıda bulunabilir: “Düşünce, kavramlar aracılığı ile üretilir ve yine kavramlar yoluyla iletilir. Bir düşüncenin üretimi ve dile getirilme süreci kullanılan kavramların gösterdikleri özelliklere bağlıdır. Kavramlar ise bağlamsaldır; varlıklarını, tarihsel, toplumsal, ekonomik, siyasal vb. süreçlerle kayıtlanan bağlamlara borçludurlar. Düşünce üretim sürecinin en temel bileşeni olan kavramlar; içerisinden çıktıkları bağlam çerçevesinde kimlik kazanırlar.” (Altun, 2005:7)

⁷ Modernleşmenin tüm toplumlarca kabul edilen bir fenomenler gerçeği ortaya attığı, “modern olan”ın incelenmesinde ve anlamlandırılması konusunda ortak ön kabulü oluşturmaktadır. Bu bağlamda modernleşme sürecini geçiren her toplumsal organizmanın aynılığı bu ön kabulün çekirdeğini oluşturmaktadır. Örneğin makalede konu edilen “laiklik” kavramının gösterileni olan “birey-toplum-devlet-din” ilişkileri hususunda fenomenal olarak tüm toplumların “aynı” doğrultuda hareket ettiği genel kanıyı oluşturmaktadır. Ancak “din” ile “devlet” ilişkilerinin genelde bütün dinlerde özeldir ise İbrahimi dinlerde farklı farklı şekillendiği özellikle ifade edilmelidir. Diğer taraftan modernleşmenin dünya çapında “globalizasyon” ya da “küreselleşme” adı altında bir ideoloji haline gelmesi makalede ileri sürülen temel önermenin koltuğunu sağlamaktadır. Fakat özellikle küreselleşmenin makaledeki önermeyi doğruladığı da ileri sürülebilir. Nitekim küreselleşme süreci ile fenomenler arası ilişkilerin “aynı”laştığı ifade edilse de; “aynı”laşan sadece “modern olan”ın fenomenleri olarak görünmektedir. Nitekim toplumsal organizma bir bütün olarak düşünüldüğünde fenomenlerin farklılığı ve fenomenler arası ilişkilerin farklılığının sonsuza dek süreceği zaman ve mekânın farklılaşmasına dayandırılabilir.

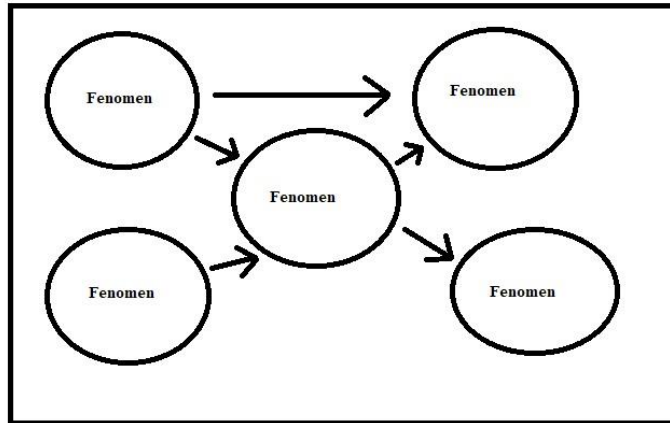
Kavrama biçilen rol ve farklılıkların daha iyi görülebilmesi için her hangi bir “zaman-mekân”daki fenomenler arasındaki ilişkilerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda farklı “zaman-mekân”daki “fenomenler” ve fenomenler arası ilişkilerdeki farklılıklar aşağıdaki örnek şekillerden daha iyi anlaşılabilir:

[A] “Zaman-Mekân”da Fenomenler Arası İlişkiler

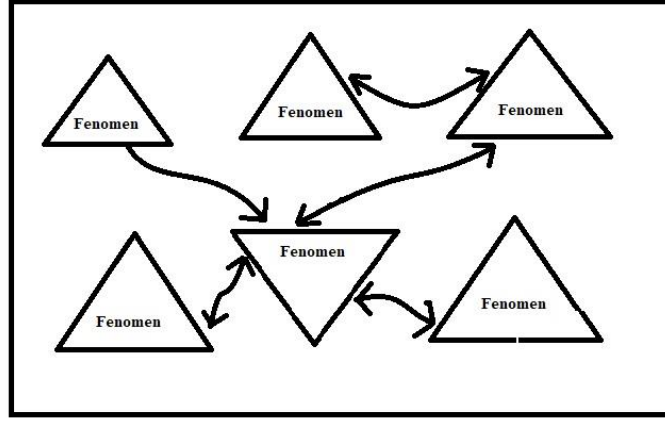
Şekil-1

[B] “Zaman-Mekân”da Fenomenler Arası İlişkiler

Şekil-2

[C] “Zaman-Mekân”da Fenomenler Arası İlişkiler

Şekil-3

“Kavramlar nasıl anlamlandırılırlar?” sorusuna, fenomenler ile karşılık verilmektedir. Bu doğrultuda şekil-1,2 ve 3’e bakıldığında üç farklı “zaman-mekân”daki fenomenlerin duruşlarının, birbirleriyle olan ilişkilerinin farklı yönlerde seyrettiği açık bir şekilde görülmektedir. Buradan hareketle modern dönemde kavramların anlamlandırılması hususunda düşülen en büyük yanılgının fenomenlerin her “zaman-mekân”daki “aynılığı” ön kabulünden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Peki ya kavramların anlamlandırılması, toplumsal gerçekliğe göre değişebilir mi? Elbette ki değişebilir. Şekil-1,2 ve 3’ten yola çıkılarak, fenomenlerin farklılaşması ve ilişkilerin değişmesi nedeniyle “toplumsal gerçeklik”lerin ve gerçeklik algılarının değişmekte olduğu açıkça ifade edilebilir. Bu bağlamda, her toplumsal ortamda kavramların anlamlandırılması değişmektedir.⁸ Nitekim toplumsal olguların kendi özünden referanslı olmaları (Searle, 2005:52-53) dolayısıyla fenomenlerin değişmesi durumu gayet doğal görünmektedir.

Nihayetinde sözden çıkarılan mana olarak açıklanan kavramların (Seyyar, 2007:559) anlamlandırılmasında toplumsal gerçekliğin⁹ başrolü oynadığının altı çizilmelidir. Ancak

⁸ İngiltere’de yaşayan Nijerya göçmeni bir kadının başından geçen bir dizi olay bu durumu kanıtlamaktadır. Adesanya isimli bu kadın, oğullarının yüzlerine mensubu bulunduğu kabilenin işaretini jiletle kazımıştır. İngiliz mahkemesi kadını, kendi çocuklarını jiletle yaralamak suçuyla itham etmiş ve yargılamıştır. Çocuklarına jiletle maddi zarar vermek suçlamasıyla karşılaştığında; kadın bunun kültürel bir gereklilik olduğunu öne sürmüştür. Kadına göre çocuklarının yüzüne jiletle çizdiği bu sembolün, çocukların yüzünde mevcut olması kültürel bir gerekliliktir. Kadın, bunu yapmaması halinde çocuklarının kimliksiz kalacağını ve onların bu durumdan zararlı çıkacaklarını öne sürmüştür. (Renteln, 2004:49-50) Suç kavramı hakkındaki bu durum, kavramların temelinde bulunduğu işaret edilen fenomenlerin toplumsal gerçekliğe göre değiştiğini ve dönüştüğünü açık bir şekilde göstermektedir.

⁹ Toplumsal “gerçeklik-hakikat-otantisite” hakkında pek çok yorum yapılabilir. Ancak burada özellikle ifade edilmesi gereken “gerçeklik” algısının maddi anlamda ortaya çıkması, “hakikat” algısının manevi anlamda ortaya çıkması, “otantisite” algısının ise, hem maddi hem de manevi anlamda toplumsal bellekte ortaya çıkması durumudur. Bu doğrultuda felsefenin başlangıç ilkelerinde bütün filozofların üzerinde mutabık oldukları

kavramların anlamlandırılmasında modern dönemde kullanılan “kuram-teori-paradigma”ların kavramları modern olanın merkezine çektiği ve bütün anlamlandırmaların modern olan kara delik içerisinden yapıldığı ifade edilmelidir. Bu anlamda Batı dışı toplumlarda “sentetik”¹⁰ bir “kavram” ve “kavram haritası” oluşturan modern “kuram-paradigma-teori” unsurlarının incelenmesi gerekmektedir.

I. “KURAM-TEORİ-PARADİGMA”¹¹ MERKEZİNDE KAVRAM¹² ANLAMLANDIRMALARI

Bilimsel literatürde kuram, teori ve paradigma mefhumları çoğu zaman aynı anlamları ihtiva ediyorlarmış gibi kullanılmaktadır. Ancak bu mefhumlar hem etimolojik olarak farklı bağlamlardan gelmekte hem de farklı anlamları ihtiva etmektedirler. Bu anlamda kuram, Türkçe “kur-mak” kökeninden gelmekte ve bükmek, kırmak, çekmek anlamlarını içermektedir. Diğer taraftan “kuram”, değişik olguları açıklayan, gelecek olayları kestirme olanağı sağlayan ilkeler bütünü (TÜBA, 2011:765-766) olarak da tanımlanmaktadır. Teori ise, Yunanca bir kelime olup; “kendisine dayanarak fenomenlerin açıklandığı, fenomenlere dair öndeyilerde bulunulduğu, doğru kabul edilen hipotez veya yorum anlamına gelmektedir.” (Cevizci, 2005:1611). Son olarak paradigma ise yine eski Yunanca bir kelime olup; “Bilimde bilim adamının dünyaya bakışını belirleyen ona fenomenleri açıklama imkânı veren model” (Cevizci, 2005:1319) ya da “durum argümanı” (Outhwaite, 2003:573) anlamlarına gelmektedir.¹³

“düşüne”de ikiye ayrılan maddi ve manevi boyutun (Politzer, 2010:33-35; Descartes, 1989:51-108) toplumsal gerçeklik algısında beraber düşünülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda toplumsal gerçeklik için yapılan şu tanım da kayda değerdir: “Toplumsal gerçeklik, bir ilişkiler ağı olarak tümleşik şekilde hayatımızın, benliğimizin ve eylemlerimizin içinde meydana geldiği çok geniş bir daire gibi (Sarıbay, 2006:107) algılanabilir.”

¹⁰ Burada “sentetik” sıfatı özellikle kullanılmıştır. Çünkü “modern olan” kuram, paradigma ve teoriler ile yapılan anlamlandırmaların kavramları toplumsal gerçeklikten kopardıkları ve suni bir toplumsal gerçekliğe bağladıkları ileri sürülebilir. Bu doğrultuda burada “sentetik” olan toplumsal gerçeklikten uzaklaşmış olan olarak anlamlandırılabilir.

¹¹ Makalede kuram, paradigma ve teori açmazlarından bahsederken; anlam olarak bu kelimelerin de birer açmaza neden oldukları açıkça ifade edilmelidir. Uzun yıllardır bu anlamlar, toplumsal gerçeklik içerisinde “nazariye” kavramı ile gösterilmişlerdir. Bu durumda makalede tekrarlanan “ağırlık” metaforundan hareket edilerek, Batı merkezli felsefede on birimlik bir anlam ağırlığına sahip olan teori ve paradigma gibi gösterenlerin, Türkiye toplumsallığında aynı ağırlığı çekmediği rahatlıkla ifade edilebilir.

¹² Makalede ifade edilmeye çalışılan “kavram” açmazlarından bir tanesinin de “kavram” kelimesinin kendisinde olduğu söylenebilir. Nitekim “kavram” bir fenomenin temsil edicisi ve ona işaret eden bir unsur olarak “mefhum” göstereninin yerini tutamamakta ve mefhumla aynı ağırlığına sahip olamamaktadır.

¹³ Makalede modern olanın “kara delik” olarak tasvir edilmesi hususuna makale içinde incelenen sözlüklerin de örnek teşkil ettikleri ifade edilebilir. Çünkü incelenen bütün sözlüklerde, kavramların anlamlandırılmalarının belli başlı [Avrupa merkezli] filozoflar ya da coğrafyalar merkez alınarak yapılmış olmaları söz konusudur. Örneğin “paradigma” kavramı sadece Kuhn’a gönderme yapılarak açıklanmaya çalışılmış ve bütün örnekler Thomas Kuhn’un “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” (Kuhn, 1970) eseri üzerinden verilmiştir. Bu anlamda “paradigma” kavramı, Kuhn’un içinden geldiği “dil-coğrafya-zaman-mekân-“ dünyasında kendi öz ağırlığını yakalayabileceken; diğer toplumlarda aynı ağırlığı çekmesinin çok muhtemel olmadığı söylenebilir.

Kuram, teori ve paradigma için söylenmesi gereken en temel şey ereklerini kendi içlerinde barındırıyor olmalarıdır.¹⁴ Her kuram, paradigma ve teorinin kabul ettiği belirli gerçekler ve gerçekliklerin olduğu ifade edilmelidir. Bu bağlamda hepsinin incelemede kendi gerçekliklerini merkeze aldıkları söylenebilir.¹⁵ Buradan hareketle kuram, teori ve paradigmaların hangi toplumsal gerçeklikten filizlendiklerinin çok önemli olduğunun altı bir kez daha çizilmelidir. Bu doğrultuda, incelemede merkeze alınan her bir kuram, teori ya da paradigmanın aslında kendi özüne hizmet ettiği ve ilgili toplumun toplumsal gerçekliğini kendi özüne doğru (kara delik gibi) çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kuramların, paradigmaların ya da teorilerin kurulması, bütün toplumbilim çalışmalarının temel bileşenini oluşturmaktadır (Arda, 2003:368). Nitekim bir bilim adamının bilimsel bir soruna nasıl yaklaşacağını ve bilimsel araştırmanın yolunu ve yordamını belirleyen “kuram-teori-paradigma” lar (Güçlü ve diğ., 2008:1124), toplumun kendisine aitse, o toplumun özüne paralel anlam ve kavram haritalarını oluşturacaktır. Bu doğrultuda her kuram, teori ya da paradigma belli bir dizgesel çerçevede ortaya konur ve geniş çerçeveli bir sorunun köklü bir yanıtını içerir (Timuçin, 2004:336). Ancak her “kuram-paradigma-teori” yetiştiği ortamın dizgisel çerçevesine bağlıdır ve bu paralelde anlam ve kavram haritaları üretmektedir. Buradan hareketle, Batı merkezli “kuram-paradigma-teori”lerin çerçevesinde yapılan her bir incelemenin, ilgili toplumun anlam ve kavram dünyasını modern olan “kara delik”¹⁶ içerisine biraz daha yaklaştırdığı ifade edilebilir.

¹⁴ Erelerini kendi içinde barındıran kuram, paradigma ve teoriler için verilebilecek en iyi örnek “ideoloji” mefhumunda yatmaktadır. Nitekim bir ideoloji olarak “socialist (sosyalist)” paradigma düşünüldüğünde; onun bir zaman ve mekâna vurgu yaptığı hemen anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda bu paradigmanın Türkiye’deki genel seyrine bakıldığında ise; “anlamın silahı olarak”(Skinner, 1997:24) sosyalizm kavramını ürettiği ve aslında kendi ereğini işaret ettiği ifade edilebilir.

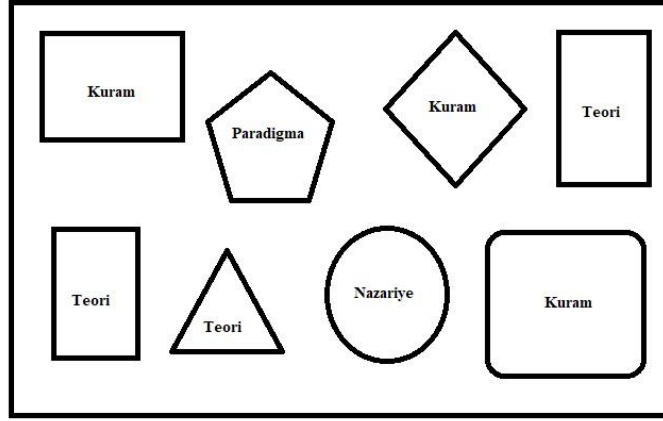
¹⁵ Kuram, teori ve paradigmaların merkeze aldıkları gerçeklikler açısından, farklı toplumların incelenmesinde bir problem yarattıkları gibi, modern kuram, teori ve paradigmaların merkezlerine sadece tek bir unsuru almalarının başka bir problemi beraberinde getirdiği söylenebilir. Örneğin çağdaş siyaset ya da edebiyat kuramlarına bakıldığında hepsinin toplumsal gerçeklikteki sadece bir unsuru merkeze aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda sosyalizmin merkeze aldığı toplum, liberalizmin merkeze aldığı birey, milliyetçiliğin merkeze aldığı millet ve faşizmin merkeze aldığı ise devlet olarak görülmektedir. Bu durumda toplumsal gerçekliğin salt bir “şey” üzerinden okunması sonucu, çağdaş kuramların diğer toplumlara uygulanmasında kuramsal açıdan yarattığı problemlerin yanında daha farklı problemleri de beraberinde getirdiği söylenebilir.

¹⁶ Bilimin ve bilimsel düşüncenin insanlık tarihinde çok büyük bir yerinin olduğu bir gerçektir. Ancak bilimin tarafgir söylemlere konu olması ya da bir grup, zümre veyahut da bir ideolojiye hizmeti bilimin “karaktersizleşmesi” olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda modern olanın kuram, paradigma ve teori merkezinde ortaya çıkardığı açmazları “kara delik” olarak isimlendirmek tam da yerinde gibi görünmektedir. Bu durum hususunda Meriç’in şu ifadeleri de kayda değerdir: “İnsanlar zaman zaman ilmin ve imanın kaynaklarıyla susuzluklarını giderememişler, karanlık kuyuya eğilmişler, oradan daha taze, daha doyurucu hakikatler fişkirtacaklarına inanmışlar. Ama bugün, bu, bir tecessüsten çok bir ‘angoisse’, medeniyetimizin buhranı (Meriç, 2008a:397)”.

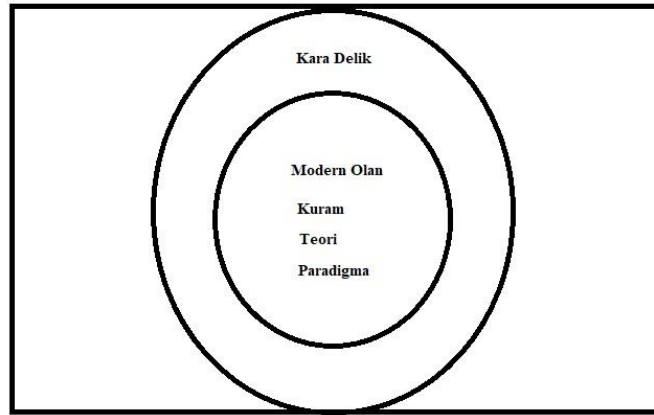
Bu durumda “kara delik” metaforuyla açıklanmaya çalışılan kuram, teori ve paradigmların yapısı aşağıdaki iki şekle bakılarak daha iyi anlaşılabilir:

Normal Olan “Kuram-Teori-Paradigma” Tahtası

Şekil-4

Modern Olan “Kuram-Teori-Paradigma” Tahtası

Şekil-5

Şekil-4’ten de anlaşılacağı üzere; normal olan kuram, teori ve paradigmlar zincirinde, bütün paradigmların “görünüőü” farklıdır ve farklı toplumsal gerçeklikler üzerinde farklı anlamları ihtiva etmektedirler. Her toplumun kendi içinden filizlenen kuram, teori ve paradigmlar kendi anlam ve kavram haritalarını üretmekte ve onların farklılığına işaret etmektedir. Ancak Şekil-5’e bakıldığında; makalede “kara delik” olarak adlandırılan “kuramsal-paradigmatik-teorik” boşluk çok rahat bir şekilde görülmektedir. “Modern olan”ın şüphesiz kabul ettiği “kuram-

paradigma-teori”lerin dünyadaki bütün toplumsal organizmalarca kabul edildiği gerçeğinden yola çıkılarak, “modern olan”ın yarattığı kara deliğin günden güne büyüdüğü ifade edilebilir.

Bilimde “kuramlar-teoriler-paradigmalar” ilk hareket noktasını oluşturmaktadırlar¹⁷ (Türkdoğan, 2012:208). Çünkü kuram, teori ya da paradigmalar ile olgular¹⁸ (fenomenler) arasındaki ilişkiler tanımlanmaktadır. Buradan hareketle [A] toplumunda filizlenmiş bir kuram, teori ya da paradigma ile [B] toplumundaki bir olgu (fenomen) ilişkisinin açıklanmaya çalışılması büyük sorunlara neden olabilir. Bu sorunlar kısaca şu şekilde sıralanabilir:

1. [B] toplumu (zımnen de olsa) [A] toplumunun üstünlüğünü kabul etmiş sayılır, [A] toplumu ve [B] toplumundaki güç ve otorite dengesi [A] toplumunun lehine değişebilir.
2. [B] toplumundaki olgular (fenomenler) ve olgular arası ilişkiler bozulabilir ve [B] toplumundaki kavram ve anlam dünyası kısırlaşabilir, karışabilir.¹⁹
3. [A] toplumundaki “toplumsal gerçeklik” olgusu, [B] toplumunda tam olarak kodlanamayacağı için “sentetik” olgular ve olgular arası ilişkiler ortaya çıkabilir.

Kavram anlamlandırmalarına, gözlüksüz ve “kuram-teori-paradigma” gözlükleriyle bakıldıktan sonra, kavram ve “kuram-paradigma-teori” açmazlarının ve bu açmazlar için yukarıda sayılan sıkıntıların görselleştirilebilmesi kolay görünmemektedir. Ancak Türkiye toplumu örneğinde “laiklik” kavramına bakıldığında; söz konusu kavram ve kuram açmazları daha rahat görülebilir.

¹⁷ Makalenin en başında ifade edildiği gibi; Fen Bilimlerindeki “kuram-teori-paradigma” ların zaman ve mekâna bağlı olmadan aynı sonuçları vereceği bilinmektedir. Örneğin bir deneyde kullanılan hidrojen ve oksijen atomlarının tepkimeye girdiklerinde vereceği sonuçlar kullanılan “kuram-teori-paradigma” aracılığıyla önceden (yaklaşık olarak) kestirilebilmektedir. Ancak bu “kuram-teori-paradigma” lar Sosyal Bilimler için düşünüldüğünde, olgu ya da fenomenlerin her toplumda aynı anlam ağırlığına sahip olmamaları dolayısıyla, sonuçların önceden kestirilebilecekleri ve sonuçların zaman ve mekândan bağımsız olarak “aynı” olacakları iddia edilemez. Nitekim Fen Bilimlerinde kullanılan “deney tüpleri” ve diğer “madde”lerin, olgu ve fenomenlere dönüşmesi halinde ve kavram ve anlam haritalarına uygulanmaları sonucunda farklı alanlara tezahür edecekleri ifade edilmelidir.

¹⁸ Olgu, düşünülmüş olanın karşısı gerçek olan, gerçekleşmiş olan olarak tanımlanmaktadır (Akarsu, 2007:135). Olgu, fenomen ya da “X” adı bir gösteren olarak bütün kültürlerde farklı anlamlara gelmektedir. Nitekim dünyadaki toplumsal organizmalar incelendiğinde; sadece “evlilik” olgusu ya da fenomeni için bile binlerce farklı “gösteren”, “gösterilen” ve “anlam” bulunabilir. Bu bağlamda makalede fenomen ve olgu aynı anlamlarda kullanılmış olsa da makalenin temel önermesine uygun olarak bu unsurların kültürden, kültüre (zamandan-mekâna) değişebileceği unutulmamalıdır. Bu durumun makalede geçen diğer kavramlar (mefhumlar) için de aynen geçerli olduğu söylenebilir.

¹⁹ Bu önermeye örnek olarak Baydur’un şu ifadeleri gösterilebilir: “Türkler, İslam medeniyeti çevresinde iken doğan Osmanlıca, Türkler bu medeniyetten ayrılıp Avrupa medeniyeti çevresine girdikleri zaman karşılıklarına çıkan yeni mefhumları ifadeye yetmemiştir.” (Meriç, 2008c:268)

II. DİN VE DEVLET İLİŞKİLERİNDE MODERN OLANIN KARA DELİĞİ OLARAK “LAİKLİK”

Makalenin bu bölümünün başlığına bakıldığında “fenomen” ya da “olgu” olarak “din”²⁰ ve “devlet” unsurları göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bu fenomenler ve bunlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi için öncelikle “laiklik” kavramının anlamlandırılması gerekmektedir. “Bilindiği üzere laiklik, Latince “laicus” kelimesinden gelmektedir ve ne dine ne de rahipliğe ait olan demektir. Ancak burada söz konusu olan devletin dine karşı olması değildir” (Ülken, 1969:188; Özturanlı, 1999:11). Burada ifade edilmek istenen din işleri ile devlet işlerinin ayrı kabul edilmesidir (Demir ve Acar, 1992:227; Yılmaz, 1996:494).

Peki, fenomenler arası ilişkilere dönüp ve Şekil-1, 2 ve 3’e bakıldığında fenomenlerin birbirleriyle bu tanımlamalarda olduğu gibi (kesin çizgilerle) ayrılması mümkün müdür? “Din” ve “devlet” fenomenleri her toplumsal organizma için “aynı”lık taşımakta mıdır? Ya da bütün “din”lerin ve “devlet”lerin kabul ettikleri “toplumsal gerçeklik” olguları aynı mıdır? “Laiklik” kavram olarak, İngiltere’de, Fransa’da, Venedik’te Arabistan’da ve Türkiye’de anlamsal olarak aynı *ağırlığa* sahip bir kavram mıdır? Bu hususta bunlar ve benzeri sorular sorulabilir. Ancak kilit soru, anlam haritalarında “felsefi-siyasi-filolojik-iktisadi-edebi-kültürel-sosyal-dini” olarak “laiklik” göstereninin gösterdiği “fenomenler” (olgular) ve fenomenler arası ilişkilerin taşıdığı nitelikler ve bunların istikametlerinin aynı olup olmadığında yatmaktadır.

Din hususunda zaman ve mekândan bağımsız olarak en önemli soru, dinin insan yaşantısından bağımsız doğaüstü bir gerçek olarak mı yoksa toplum yaşantısı ile birlikte mi ortaya çıktığı sorusudur (Sezer, 1981:30). Dinin varoluğu açısından bu çatallanma tarih içerisinde devam ederken; dinlerin devlet fenomeni ile aralarındaki ilişkiler bağlamında da birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Örneğin kilise – devlet ilişkileri ve mezhepler arası ilişkilerin “laiklik” anlamlandırmasında temel rolü oynadığı bilinmektedir (Giddens, 2005:540-541). Bu manada “laiklik” kavramının Hıristiyanlık içinden filizlendiği söylenebilir. Buna karşılık “laiklik” kavramı karşısında İslam’ın duruşuna bakıldığında dinin bir hâkimiyet şekli olduğu dönemlerde bile Hıristiyanlık ile aralarında büyük farklılıkların olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda İslam ve Hıristiyanlık arasındaki fenomenal farklılıklara (*boşluklara*) değinmek gerekmektedir:

---

²⁰ Din Arapça’da yol, hüküm anlamına gelmekte, Latince karşılığı olan religio (religare’den religio) ise, bağlamak manasına gelmektedir (Sezen, 1998:29). İnsanlık hayatına bakıldığında ise pek çok farklı “din” olgusunun ortaya çıktığı görülmektedir (Sezen, 1990:172-173).

Fenomenal (olgusal) boşluklardan birincisi; İslam’da bir kilise yapılanmasının²¹ ortaya çıkmamış olmasıdır (Erdoğan, 2000:294-295). İkincisi; din adına karar verenler ile devlet adına karar verici mekanizmaların arasında bir muhalefetin²² olmamış olmasıdır. Üçüncüsü; Hıristiyanlıktaki gibi bir “Tanrı öldü!”²³ (Meriç, 2008a:397) önermesinin İslam’da söz konusu olmamış olmasıdır. Son olarak; aklın iktidarı ile dinin iktidarı arasında bir çatışmanın İslam’da mevcut olmaması da bu olgusal boşluklardan biri olarak değerlendirilebilir. Nitekim İslam’da aklın hem maddi hem de manevi bir olgu (Meriç, 2008b:203-244) olduğu bilinmektedir.

İslam ve Hıristiyan toplumları için bunlar gibi pek çok fenomenal (olgusal) farklılık gösterilebilir. Ancak burada özellikle üzerinde durulması gereken konu; bir olgu olarak “kilise”nin Türkiye toplumunda bulunmayışıdır. Laiklik adına incelenen bütün eserlerde bu kavramın anlam haritası olarak işaret ettiği yerin, kıta Avrupa’sı ve sembol olarak da iki kılıç söylemi ile ifade edilen kilise-devlet karşıtlığı olduğu görülmektedir (Gauchet, 2000:40-41; Kaboğlu, 2001:80-81; Olgun, 2006:251). Bu bağlamda Türkiye toplumundaki bu (fenomenal) olgusal boşluklara Avrupa merkezli “kuram-paradigma-teori” lerle yapılan incelemelerle

²¹ Bilindiği gibi; bugün çağdaş siyaset teorisine kaynaklık eden felsefe Avrupa’da filizlenen düşünce dünyasına dayanmaktadır. Bu makalede ise bunların hepsini ifade edebilmek söz konusu değildir. Ancak “kilise yapılanması” olarak burada ifade edilmek istenen şey; Kilise’nin ruhani iktidar ve meşruiyet merkezi olarak gördüğü zamanlardan coğrafi keşiflere, Rönesans-reform hareketlerine, akılcı akımların ortaya çıkmasına, milliyetçi akımların ortaya çıkmasına kadar olan süreci kapsamaktadır. Nitekim bu zaman içerisinde kilisenin sadece manevi ve ruhani bir hâkimiyetle yetinmeyerek, ruhani iktidarı kuvvetlendirmek amacıyla, dünyevi iktidara da sahip olma talebini ileri sürdüğü ve bu durumun, zamanla imparatorlar ve papaların arasını açtığı bilinmektedir. Bunun yanında kuvvetli derebeyleri karşısında çok defa acze düşen kralların papalardan yardım istemeleri kilise otoritesinin artmasına neden olmuştur. Burada makalede fenomenal (olgusal) farklılık olarak ileri sürülen önermeyi doğrulayan diğer bir olay ise; Papa ile IV. Henri arasında geçen olaylar zinciridir. Bu olayların cereyanında IV. Henri’nin papanın ayaklarına kapanıp af dilediği bile olmuştur. İlâveten bu olaydan sonra IV. Henri gücü eline aldığı anda ise uğradığı hakaretin intikamını almış ve Papa’yı kovmuştur. (Daver, 1993:9-17)

²² Bir önceki dipnotta verilen bilgiye ek olarak kilise, papa ve imparatorlar arasında büyük bir muhalefetin yaşandığı ayrıca ifade edilmelidir. Ancak burada daha önemli olan husus, İslam’da (Buradaki İslam ibaresi, Osmanlı İmparatorluğu toplumsal yaşamı için kullanılmıştır) böyle bir muhalefetin olmamasının, Türk Devrimi’nden sonra meydana gelen “laiklik” algısında büyük önemi vardır. Çünkü Türk Devrimi’nde ortaya çıkan “laik” ve “laiklik” algısı, makalenin başından beri “laiklik” kavramı anlamlandırılmalarındaki açmazlardan bir tanesine işaret etmektedir. Bu anlamda; Cumhuriyet tarihinde “laiklik” kavramının anlamlandırılmaları incelendiğinde de bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim bir toplumun “kavram” haritasında mevcut olmayan bir kavramın ithal edilerek kullanılmaya başlanmasındaki problemler, (kavramın ilgili toplumda aynı ağırlığı çekmemesi dolayısıyla) kavramın önüne ya da sonuna aldığı ekler itibarıyla de rahatlıkla görülebilmektedir. Bu bağlamda Kuru’nun Türkiye, Fransa ve ABD toplumlarındaki “laiklik” algılarını incelerken “pasif” ve “dışlayıcı” laiklik sıfatlarını kullanması da dikkate değerdir (Kuru, 2011).

²³ Meriç’in ifadeleriyle çağdaş düşüncenin gözde konularından biri Tanrı’nın ölümüdür. Nietzsche’den Sartre’a kadar yüzlerce yazar bizi Tanrı’nın defin merasimine davet nezaketi gösterdi. Galiba Tanrı her gün yeniden ölüyor yahut davetiyeler yalancı. Nietzsche için Tanrı’nın ölümü, Hıristiyanlık Tanrısı’nın ölümüdür. Tanrı ölünce, moral değerlerin bir baştan bir başa değişmesi şart. Hıristiyanlık insana bir insan örneği sunuyordu: İsa. Nietzsche’nin haber verdiği buhran, bu insan imajını değiştirdi, yerine rasyonalist bir insan imajı getirdi. (Meriç, 2008a:397) Diğer taraftan Gencer’in varlık ve bilgi arasında çizdiği modernlik tablosu da Hıristiyanlığın Tanrı önermesi için kayda değerdir: “Batılı insanın Hıristiyanlığın Tanrı tasavvuruna tedrici yabancılaşması sonucunda bu ontik uyum bozulmuş ve Descartes ile varlık ile bilgi arasındaki geleneksel ilişkinin yönü tersine dönmüştür. Varlık ve bilgiyi beşeri şuurda temellendiren Descartes’in Cogito Ergo Sum (Düşünüyorum o halde varım) sözüyle başlatılabilecek modern dünyanın insan şuuruna göre yeniden kurulması hedeflenmiştir.” (Gencer, 2008:109)

meydana getirilmiş sentetik “ey”ler doldurulmuştur ve halen de doldurulmaya çalışılmaktadır.²⁴ Nitekim bu durum, laikliği demokrasinin bir türevi olarak değerlendirenler için de aynı (kavramsal) açmazı oluşturmaktadır (es-Sahmerani, 2000:180). Bu manada modern Türkiye tarihine bakıldığında “laiklik” olgusunun tam olarak anlamlandırılmayışı (Dursun, 1996:120) ya da Fransız laiklik anlayışının yanlış anlaşıldığına dair söylemler (Karpat, 2009:242) makalede vurgulanan kavram açmazlarına örnek olarak gösterilebilir.

Modern Türkiye tarihinden evvel Osmanlı İmparatorluğu’na bakıldığında, toplumsal düzen içerisinde kendine has bir “laiklik” anlayışının olduğu ifade edilebilir²⁵ (Karpat, 2009:242-243; Vergin, 2000:110-117). Nitekim ztuna’nın ifadeleriyle Osmanlı ne dini ne de laik bir devlettir (ztuna, 2008:265-266). Toplumsal gerçeklik içinde din ile devlet fenomenleri arasındaki ilişkiyi sabitlemi görünen Osmanlı’dan sonra modern Cumhuriyet’in kurucu kadroları ise, dini bir engel olarak grmuler ve bu bağlamda hareket etmişlerdir (Mardin, 2011:162). Nihayetinde ise modern Cumhuriyet’in kurucu elitleri laikliği bir devlet yaratmak için araç olarak kullanmışlardır (Mert, 1994:12). Bu araç olarak kullanma sırasında ise “laiklik” kavramsal olarak kendi ereğine hizmet etmiş ve Avrupamerkezli olanın hegemonyasını pekitirmitir. İlaveten “pasif laiklik ve dışlayıcı laiklik” (Kuru, 2011), “laikilik” (Vergin, 2000:114-115) ya da “katı laiklik” gibi ifadeler de kavramın açmazlarını net bir şekilde göstermektedir. Diğer taraftan katı laiklik taraftarlarının “din” adına yapılanları laiklik dışı olarak etiketlemeleri ve “irtica” başlığı altında olumsuz olarak ifade etmeleri (Balbay, 2007:151) de kavram açmazlarına örnek olarak gösterilebilir.

Modernitenin serpilip geliştiği Batılı Hıristiyan kültür ve inanç havzasında (Sifil, 2011:129) gelişen modern kavramlardan bir tanesi olan “laiklik”, süreç olarak zikzaklı ve asla tek bir hatta ilerlemeyen, çok boyutlu bir süreçtir (Bauberot, 2009:237). Bu anlamda kavramsal olarak “laiklik” algısının modern Türkiye’de (ya da diğer her hangi bir Batı dışı toplumda) yakalanması da bir hayal gibi görünmektedir.²⁶ Bu doğrultuda kavram, modern paradigma ile

²⁴ Modern siyaset teorisi ile okunan din, devlet ve birey ilişkilerinde “laiklik” kavramının ortaya çıkardığı sentetik olgulardan en önemlisi Diyanet İleri Başkanlığı olarak ifade edilebilir. Nitekim bu durum, Kara’ya göre Cumhuriyet ideolojisinin “İslam” dinini bir tehdit unsuru olarak görmesi ve onu kontrol altına almak istemesi sonucu ortaya çıkmıştır. (Kara, 2010:77) Bu nerme, II. başlık altında incelenen olgular dünyasının karışması ve bozulması olarak ifade edilen şeye örnek olarak gösterilebilir.

²⁵ Laiklik hususunda Osmanlı’nın kendine has yapısının olduğuna dair Şu ifadeler kayda değerlidir: “Laiklik din (kilise) ile devletin (imparatorun) ayrılması üzerine olumu bir kavramdır. Ancak, Türkiye’de devletten ayrılacak bir kilise yani resmi bir din kurumu olmayınca bu sefer din ile siyasetin arası açılmıştır”. (Bula, 1995:32-33)

²⁶ Batı dışı toplumlarda bu “laiklik” olgusunun tam olarak doldurulamaması ya da Batı dışı toplumlarda “laiklik” kavramının, Batı’daki mevcut ağırlığı ile aynı ağırlığı çekmemesine ek olarak Batı’nın kendi içinde bile “laiklik” kavramının aynı ağırlığı ifade etmediği açık bir şekilde ileri sürülebilir. Nitekim ABD, İngiltere ve Fransa örneklerine bakıldığında “laiklik” kavramının toplumsal pratikler içerisinde yeniden anlamlandırıldığı görülmektedir.

incelenerek Türkiye’de ilmi ve hukuki bir kavram olmaktan çok siyasi ve tarafların ideolojik mücadelesi düzeyinde kullanılmaktadır (Kara, 2010:53). Nitekim Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren din adına oluşturulan kamu politikaları ve 1960, 1971, 1980 ve 1997 yıllarında yapılan müdahalelerle “laiklik” algısının ideolojik boyutta ilerlediği açık bir şekilde görülmektedir.

Modern kuram, paradigma ve teoriler ile filizlendikleri toplumsal ortamın dışındaki diğer toplumlardaki olgular arası ilişkiler incelendiğinde ortaya çıkan sorunsallardan bir tanesi de daha önce ifade edildiği gibi anlam ve kavram dünyasının karışmasıdır. Bu doğrultuda Türkiye’de din ve devlet adına ileri sürülen temel “gerçekler”, bu karışık anlam dünyasının bir ürünü olarak ifade edilebilirler. Diğer taraftan Türkiye’deki kavram ve anlam dünyasındaki açmazların; toplumsal organizmayı da ikiye ayırdığı ifade edilebilir. Nitekim bir: açmazı savunanlar (Türkiye’de bu grup “laikçiler” olarak adlandırılmaktadır.) iki: açmazı değiştirmeye çalışanlar (Türkiye’de bu grup “gericiler” ya da “anti laikler” olarak adlandırılmaktadır.) olarak bu ayrım da makalede ifade edilen “kavram” karmaşasına işaret etmektedir. Nihayetinde; muktedir olana göre değil de toplumsal gerçeklik algısına göre yapılacak olan din ve devlet ilişkileri tanımı ya da Avrupa merkezli adıyla “laiklik” olgusunun yeniden adlandırılması ve anlamlandırılması bütün bu kavramsal açmazların önüne geçebilir.

SONUÇ

Zaman ve mekân olarak birbirinden farklı toplumsal varoluşlar, diğer bir ifade ile toplumsal organizmalar, birbirlerinden farklı anlam ve kavram dünyalarına sahiptirler. Bu anlamdaki farklılıklar, toplumsal organizmaların kendi toplumsal gerçekliklerini meydana getirmektedir. Her toplum zaman ve mekân olarak farklı algı dünyasına ve bu algı dünyasında anlık değişkenlere sahiptir. Bu doğrultuda toplumlar için bu anlık değişkenler, kavramlara yansımakta ve toplumlar kendi içlerinden kendi toplumsallıklarındaki olguları ve olgular arası ilişkileri inceleyebilecek kavramlar ya da kuramlar ortaya çıkarmaktadırlar.

Toplumun varoluş kodlarında bulunan ve bu bağlamda “toplumsal gerçeklik” olgusundan ortaya çıkmış olan bir nazariye ile aynı toplumun incelenmesi, her toplumun kendi karakterine uygun olmalıdır. Ancak modernleşmenin dünya toplumlarına ve bu toplumlardaki toplumsal olgulara (birey, din, devlet, inanç, meşruiyet, toplum, vd.) sirayet etmesi²⁷ sonucunda “normal

²⁷ “Modern olan” ile “İslam” bağıntısında bile binlerce farklı tezin üretildiği bilinmektedir (Düzgün, 2012:191-196). Diğer taraftan ne kadar İslam algısı var ise o kadar farklı “modern”lik algısı olduğu tezi (Al-Azmeh, 2003) bunlardan en bilinenleri arasındadır.

olan” yerini “modern olan”a bırakmıştır.²⁸ Bu doğrultuda kavramlar ve kuramlar, hem modern olandan etkilenen hem de modern olanı devindiren Őeyler olarak meydana çıkmışlardır.

Kavramlar ve kuramlar balamsaldırlar. Diğer bir ifade ile zaman, mekân gibi ortamsal olan maddi ve manevi toplumsal unsurlara bağlıdırlar. Her hangi bir kavramın ya da kuramın bağlamından koparılması ve başka bir toplumsal varoluş için öyle ya da böyle kullanılması, ilgili toplumların “toplumsal gerçeklik” olgularını deitirmekte ve yerlerine “sentetik” olguları ikame etmektedir. Bu anlamda bu durum sadece Doğu Batı karıtlıında, Doulu toplumların Batılı toplumlardan kavram ya da kuram ikamesi yapmaları sonucu ortaya çıkmaz. Bu durumun tam tersi için de aynı Őeyler ifade edilebilir.

Türkiye’deki kavram ve kuram ikamelerinin yarattığı sorunlara bakıldığında ise, yeni bir kavram klasörüne ve özgün kuramlara olan ihtiyaç çok net bir Şekilde görölmektedir. Nitekim “laiklik” örneğine bakıldığında bu durum kendisini ele vermektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri büyük bir sorunlar zinciri meydana getiren “laiklik” anlamlandırmaları, her dönem için kendisini yenilemekte ve tabi bulunulan “ideoloji, cemaat, cemiyet, zümre” ye göre değişmektedir. Bu doğrultuda temel sorunun toplumsal gerçekliğe dayanmayan anlamlandırmaların yapılmasında yattığı ileri sürülebilir.

Yahya Kemal Beyatlı’nın “En büyük öksüzlük köksüzlüktür” (Türkdoğan, 2011) ifadesindeki “kök” metaforu, kavram ve kuramlar olarak okunduğunda makalede ifade edilmek istenen durum daha iyi anlaşılabilir. Bu minvalde Türkiye’deki toplumsal varoluş için kendi köklerinden filizlenmi kavram (mefhum) ve kuramlara (nazariyelere) ihtiyacın olduğu yadsınamaz bir gerçeklik arz etmektedir. Çünkü belirli bir süre sonra entelektüel anlamda yıpranmaya balayan kavramlar yenilenmek durumundadırlar. Bu bağlamda Avrupa merkezli kavram ve kuramların da bu yıpranma aşamasına girdikleri çoğu bilimsel çevrelerce kabul edilen bir gerçektir (Skinner, 1997). Sonuç olarak kavram ve kuram açmazlarından kurtulabilmenin yolunun, “hakikati-gerçekliği-otantisiteyi” kendi köklerinde²⁹ arayan bir

---

²⁸ Normal olanın yerini modern olana bırakmasının bir açmaz oluturduuna ve artık her toplumsal organizmanın kendi özüne ve bu özdeki kuramsal araçlara dönmesi gerektiğine dair pek çok destekleyici kanıt bulunabilir. Ancak bunlardan en önemlisi Gülbenkian Komisyonu’nun hazırlamış olduğu “Sosyal Bilimleri Açın” isimli konferans olarak gösterilebilir. Nitekim Avrupa merkezli Bilim felsefesine önemli katkıları olan bilim insanları, bu konferansta modern olanın yerine yerel kuramsal araçların oluşturulması gerektiğine dair sürekli gönderme yapmaktadırlar. Ancak yine bu konferansta ileri sürülenlerden bir tanesi, modern olan yerine diğer yerel unsurlardan bir tanesinin kuramsallatırılmaya çalışılmasının “maceraperestlik” olarak değerlendirilmesidir (Gülbenkian Komisyonu, 1996:50-55). (Nihayetinde “maceraperest”lerin çoalmasında toplumsal gerçekliklere dayalı kavram ve kuramların oluturulabilecei makalede ifade edilmek istenen temel argümanlardan bir tanesi olarak gösterilebilir.)

²⁹ Şüphesiz ki tercüme ya da çeviri olarak medeniyetler arasında bir etkileşimin olması doğaldır. Nitekim asırlardır tercüme ve çeviri olarak Türkiye’de okutulan pek çok bilimsel eserin olduğu bilinmektedir. Ancak “tercüme”nin

akademi ya da bilimsel örgütlenmeden geçtiğini ileri sürmek doğru bir önerme gibi görünmektedir.

---

tasdiki yerine tenkidinin yapılması hususu makalede sürekli dile getirilen özgünlüğün yakalanmasında etkili olabilir. Bu doğrultuda Hilmi Ziya Ülken’in kendi içine kapanan ve her şeyi yalnızca kendi içinde arayan cemiyetlerin yeni bir şey yaratmasına imkân yoktur. Çıraklık devresi geçirmeden usta olunamaz.” (Ülken, 2011:2-3) ifadesi kayda değerdir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. (2007), **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılp Yayınları, İstanbul.
- Al-Azmeh, Aziz. (2003), **İslamlar ve Moderniteler**, eviren: Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Altun, Fahrettin. (2005), **Modernleşme Kuramı – Eleştirel Bir Giriş**, Küre Yayınları, İstanbul.
- Amin, Samir. (2007), **Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojisinin Eleştirisi**, eviren: Mehmet Sert, Chiviyazıları Yayınları, İstanbul.
- Arda, Erhan. (2003), **Sosyal Bilimler El Sözlüğü**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Aydınlı, Ersel. ve Mathews, Julie. (2008), “Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde zgn Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolü Oluşturmak Mümkün m?”, **Uluslararası İlişkiler Cilt 5, Sayı: 17**, ss. 161-187.
- Balbay, Mustafa. (2007), **Devlet ve İslam**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Bauberot, Jean. (2009), **Laiklik - Tutku ile Akıl Arasında – 1905/2005**, eviren: Alev Er, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bula, Ali. (1995), “Din ve Demokrasi”, **Din Devlet ve Demokrasi**, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Bilimsel Sempozyumlar Dizisi, İstanbul.
- Buran, Ahmet. (2018), “Dil İlişkileri ve Kavram Tercümeleri zerine Bir Değerlendirme”, <https://media.turuz.com>, (Erişim Tarihi: 02.08.2018).
- Cevizci, Ahmet. (2005), **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Çiğdem, Ahmet. (1997), “adaş Temel Kuramlara Sunuş” **adaş Temel Kuramlar**, Editör: Quentin Skinner, ev: Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, Ankara.
- Daver, Bülent. (1993), **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Demir, Ömer. & Acar, Mustafa. (1992), **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Descartes. (1989), **Felsefenin İlkeleri**, eviren: Mesut Akın, Say Yayınları, İstanbul.
- Dursun, Davut. (1996), **Devlet, Siyaset ve Toplum**, Emre Yayınları, İstanbul.
- Düzgün, Şaban Ali. (2012), **Din, Birey ve Toplum**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Mustafa. (2000), **Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Es-Sahmerani, Es’ad. (2000), **Nazariye ve Günümüz Arap Dünyasındaki Tatbikatı Açısından İslam ve Demokrasi**, Tartışmalı İلمي Toplantılar Dizisi, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Gauchet, Marcel. (2000), **Demokrasi İçinde Din – Laikliin Gelişimi**, eviren: Mehmet Emin zcan, Dost Yayınları, Ankara.
- Gencer, Bedri. (2008), **İslam’da Modernleşme 1839-1939**, Lotus Yayınları, Ankara.
- Güçlü, Abdülbaki. & Uzun, Erkan. & Uzun, Serkan. & Yolsal, . Hüsrev. (2008), **Felsefe Sözlüğü**, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.

- Gülbenkian Komisyonu. (1996), **Sosyal Bilimleri Açın - Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çeviren: Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (2005), **Sosyoloji**, Hazırlayan: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. (2001), **Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kara, İsmail. (2010), **Cumhuriyet Türkiye’inde Bir Mesele Olarak İslam**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal H. (2009), **Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kızılcılık, Sezgin. (2004), **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, Anı Yayınları, Ankara.
- Koselleck, Reinhart. (2009), **Kavramlar Tarihi – Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar**, Çeviren: Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İletişim.
- Kök, Mehmet. (1985), **Kamus-i Türkî, Cilt 1**, Karakuşak Basın ve Yayın, İstanbul.
- Kuhn, Thomas. (1970), **The Structure of Scientific Revolutions**, The University of Chicago Press, Chicago.
- Kuru, Ahmet T. (2011), **Pasif ve Dışlayıcı Laiklik**, Çeviren: Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Latouche, Serge. (1993), **Dünyanın Batılılaşması – Gezegenimizin Bir Örnekleşmesinin Anlamı Önemi ve Sınırları Üzerine Bir Deneme**, Çeviren: Temel Keşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif. (2011), **Türkiye’de Din ve Siyaset**, Çeviren: Gülşat Aygen Tosun, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marshall, Gordon. (2009), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Meriç, Cemil. (2008a), **Jurnal Cilt 1 – 1955/65**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Cemil. (2008b), **Işık Doğudan Gelir**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Cemil. (2008c), **Mağaradakiler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mert, Nuray. (1994), **Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış, Cumhuriyet Kurulurken Laik Düşünce**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail. (2006), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Politzer, George. (2010), **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Çeviren: Hasan İlhan, Alter Yayınları, Ankara.
- Renteln, Alison D. (2004), **The Cultural Defence**, Oxford University Press, Oxford.
- Sarıbay, Ali Yaşar. (2006), **Toplumun Mantığı - Bir Mantıksal Anlatı Olarak Sosyoloji**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Sarup, Madan. (2010), **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm – Eleştirel Bir Giriş**, Çeviren: Abdülbaki Güçlü, Kırk gece Yayınları, İstanbul.

- Searle, John R. (2005), **Toplumsal Gerçekliğin İnası**, eviren: Muhittin Macit, Cüneyt Özpilavcı, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Seyyar, Ali. (2007), **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri – Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Sezen, Yümni. (1990), **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sezen, Yümni. (1998), **Sosyoloji Açısından Din**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sezer, Baykan. (1981), **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Sifil, Ebubekir. (2011), **İslam ve Modern Çağ**, Rihlekitap, İstanbul.
- Skinner, Quentin. (1997), “Teorinin Geri Dönüşü”, **Çağdaş Temel Kuramlar**, Editör: Quentin Skinner, ev: Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, Ankara.
- Timuçin, Afşar. (2004), **Felsefe Sözlüğü**, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, Orhan. (2011), **Türk Toplum Sistemi ve Yapısal Sorunları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türkdoğan, Orhan. (2012), **Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türköne, Mümtaz’er. (2007), **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara.
- TÜBA. (2011), **Sosyal Bilimler Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- Oktay, Cemil. (2009), **Siyaset Bilimi İncelemeleri**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Olgun, Hakan. (2006), **Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Outhwaite, William. (2003), **Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü**, eviren: Melih Pekdemir, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öztuna, Yılmaz. (2008), “Osmanlı İmparatorluğu Din Devleti miydi? Laik miydi?”, **Laiklik Nedir? Ne Değildir?**, Hazırlayan: Ahmet Köklügiller, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Özturanlı, M. İskender. (1999), **Türkiye’de Laikliğin Serüveni**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya. (1969), **Sosyoloji Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya. (2011), **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Vergin, Nur. (2000), **Din, Toplum ve Siyasal Sistem**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ejder. (1996), **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara.